

“ÖRNEKLERİYLE TÜRKÇE SÖZLÜK” ÜSTÜNE

M. Ali TANYERİ

Örnekleleriyle Türkçe Sözlük, dört cilt olarak Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları arasından 1995 yılında çıktı. Üniversite öğretim görevlileri ve Bakanlık mensubu 21 öğretmenden oluşturulan bir komisyona hazırlatılan bu sözlük için dört yüze yakın eser taranmış. Birinci cilt A-E. 884. sayfada son buluyor. Biz bu yazımızda Sözlük'te 1) Bilgi yanlış, 2) Atlanan, alınmayan maddeler başlığı altında gördüğümüz yanlışları ve sözlüğe alınmayan maddeleri göstermeye çalıştık.

Cilt 1, A-E

A. Bilgi yanlış:

Abd-ı memlûk Mülk ve mal sâhibi, kul

Gevherî der yaylaların yaylasam

Arzıhal eylesem hâlım söylesem

Abd-ı memlûk olup hizmet eylesem

Kula sultan olur musun, ne dersin (Ş. Elçin, *Gevherî*, 70)

Bu tamlamadaki “memlûk” kelimesine “memlûk” maddesinde “1. Kul, köle, esir, bende. 3. Sahip olunan, birinin mülkü ve malı olan” diye anlam verilmiş. Ayrıca aynı örnek alınarak “memlûk” maddesinin altında “abd-i memlûk olmak: Kula kul olmak” diye anlam verilmiş. Bu tamlamanın “abd-i memlûk olmak” şekliyle alınması doğrudur. Âşık olmak, sayru olmak tamlamalarının geçtiği metinde âşık, sayru kelimelerini madde başı yapmak ne kadar yanlışsa, “abd-i memlûk”u da madde başı yapmak o kadar yanlıştır.

Aralanmak 3. Halk dihi, seyrelmek, tükenmek, sona ermek.

Benim bir dâvam var ol felek ile

Bir gün olur dâvamızı *aralar* (M. Cumbur, *Karacaoğlan, Şiirler*, 48)

Bu örnek, “aralamak, 2. Ayırmak, seyrekletmek, ayırdetmek.” maddesinde olmalıydı.

Ayağı çekmemek: Gitmek istememek, uğramaz olmak.

Bu deyimın doğrusu “ayağını çekmek”tır. S.190`da doğrusu yazılmıştır.

Balık ıstifi gibi Pek sıkışık hâlde

Bu deyimın doğrusu “balık ıstifi”dir Anlamı da “çok sıkışık olarak bır yere dolmuş (insanlar)dır ”

Kaynak eserler bölümünün birinci eseri Ömer Asım Aksoy, *Ata sözleri ve DeyimleriSözlüğü* (Ankara: 1981)`ne bakılsaydı böyle bir yanlışla düşölmezdi

Baş çatmak: Başu bezle sıkamak

Bu deyimın 2. Anlamı. “Bir araya gelmek, baş başa vermek, ülfet etmek.”tır

Dün gün riyâzat çeküp halvetlerde dız çöküp

Sohbetlerde baş çatup yanmayan âşık mıdur (F.K.Timurtaş, Yunus Emre Divanı, 57)

Bektâşî sırrı. Şiddetle saklanan sır.

“Şiddetle saklanan sır.” yerine doğrusu olan “çok gizli tutulan ve kimsenin öğrenemediği sır.” yazılmalydı.

Berî kılmak: Temizlemek.

Ey gönül bu ıšten *olalım berî*

Gorelim sonunda ne kılar Bârî (Şükrü Elçin, *Gevherî*, 32)

Berî kelimesinin fiili “olalım”dır. “kılar” fiili ise yapar anlamındadır. Bu örnek *berî olmak* maddesine alınmalı ve “uzak durmak, uzak olmak” anlamı verilmeydi

Berk urmak. Şimşek çakmak.

Berk urup çıktı evimden nâgehan

Göklere dek nûr ile doldu cihân (S. Çelebi, *Mevlid*, 15)

Burada *berk urmak*: Işık saçmak, parlamak anlamında kullanılmış.

Berkarâr: Kararlı, yerleşmiş: daimî, devamlı.

Baş giderse ayak pâyidâr olmaz

Olsa da iki gün *ber-karâr olmaz*

Bu örnek *ber-karâr olmak*: Dâimâ, devamlı olmak maddesine de alınmış. Doğrusu “ber-karâr olmak”tır

Bezm

Geldümse nola ben şuarâ devrine *âhır*

Âdet budur en sonra gelür bezme ekâbir (Nev`î) (İ H. Soykut, *Türk Atalar Sözü Hazinesi*, 293)

Nev'î, a.g.e , 317'de dokuz nüshada "en sonra" yerine "âhırda" vardır. Doğrusu "âhırda"dır

Bır yana 2 Taraf, yon

Bır yana fırkat gayreti

Bır yana hasret firkatı

Bır yana dostun hayreti

Kangı derde ağlayayım (A. Güzel, Kaygusuz Abdal)

Bır yana "bır taraftan, hem" kelimesiyle karşılanmalıydı

Boynu kıldan ince olmak Bu deyimın doğru şekli "boynum kıldan ince"dır.

Câh

Câhılın fahrı *câh* u mal iledir

Ârızın izzeti kemâl iledir (A. Güzel, Kaygusuz Abdal) (F. Gözler, Manzum Sözlerden Bır Demet, 3)

Bu beyit, (s 1370'de) *ile* 1 maddesinde Âhî'nin olarak gösterilmiş Doğrusu Âhî'nin olmasıdır

Cana kâr etmek İçine işlemek, dert olmak

Canına kâr eylemek: tahammül gücü kalmamak, içine işlemek.

Bu iki deyim, aslında aynı deyimın farklı söylenişidir. Bu bakımdan aynı başlık altında *cânına kâr etmek* (eylemek) şeklinde bir madde başlığında yazılmalıydı İçine işlemek "söz, davranış, bir kımseye çok dokunmak, bir durumun acısını derinden duymak" diye de karşılanmalıydı.

Cazgır: Bu kelime Farsça olup *cihâz-gîr* Birinci gelene verilecek ödülü elinde tutan demektir.

Cıda, cıda Cıda (cida) şeklinde bir maddede toplanmalıydı; aynı şekilde *cıva* (civa)

Çîn-i seher Erken, sabah, şafak vakti, tan.

Ey sabâ, esme, nigârım uykuda

Sevdiğim, çeşm-i humharım uykuda

Değme, lutfet, gülzârım uykuda

*Çîn-i seher*dir, nazlı yârim uykuda (F. Gözler, Manzum Sözlerden Bır Demet, 3)

Doğrusu "çin seher"dir Çin sabah şekli de olan bu deyimın karşılığı "Tan yeri ağarmak üzere olduğu zaman"dır Vezne dikkat edilseydi; bu deyimın yanlış okunduğu hemen anlaşılacaktı.

Şâh-ı dârû Ölümünden bile kurtaran, çok tesirli ilaç.

Felekden *şâh-ı dârû* verseler bir dem kabûl etmez (Y. K. Beyatlı, Eski Şiirin Rüzgârıyla, 111)(

Cemşîd zamanında uzun zaman geçince bozulan üzümlerin suyunu zehir sanarak bir şişede saklarlar. Cemşîd'in çok güzel bir cariyesi, yarım baş ağrısı çeker. Bu ağrı onu canından usandırır. Canına kıymak kastiyla şişedekini içer. Günlerden beri uykusuz olduğundan hemen sızar, uyanınca başında ağrı kalmadığını görür. Bunu Cemşîd'e söyler. İşte bu sebeple şaraba, *şâhdârû* denilir. Bu kelime, dîvân şiirinde tiryak (panzehir) ve ilâç yerine kullanılmıştır. Y. K. Beyatlı'nın yanlış yapmayacağını sananlar yanıldılar. Osmanlıca-Türkçe bir sözlüğe baksalardı böyle bir hatâyâ düşmezlerdi.

Dık dik: Çok sert bir şekilde, sert sert.

Aynalar bakmayın yüzüme dik dik

İşte yakalandık. kelepçelendik (N. F. Kısakürek, Çile, 124.)

Tanpınar'dan alınan ikinci örnek de "dik dik bakmak şeklinde. Madde "dik dik bakmak: Çok sert bir şekilde. sert sert: öfkeli öfkeli bakmak." olmalıydı.

Eğri büğrü: Yer yer eğrilmiş ve bükülmüş, çarpık çurpuk, doğru yanı olmayan.

Derviş Yunus bu sözü, eğri büğrü söyleme

Seni sigaya çeker bir molla Kasım gelir (Yunus Emre)

Bibliyografya'da "Abdülbaki Gölpınarlı, Yunus Emre, 1961" olarak gösterilen bu eserin 357. sayfasında bu beyit Kasım'a ait gösterilmiştir. Kasım, Ey Derviş Yunus! diye hitap etmektedir. Ayrıca *çeker:çeken* olacaktır.

Aynı şürin diğer bir beyiti 4. cilt, s. 3014'te *ün* maddesine örnek gösterilmiştir, yazar kitap adı ve sayfa numarası yazılarak:

Ben devişim [diyene] *ün* idesim gelür

Seğirduben sesime varup yetesim gelür

1) *Atlanan. alınmayan maddeler*:

Âb-ı zer: Altın suyu. ince toz halinde öğütülüp zamkla suda ertilmiş ve yaldızlama işlerinde kullanılmış olan altın varak.

Ne kadar âbdârdır şi'rin

Âb-ı zerle yazılsa şâyândır (Muallim Naci)

Âbdâr 3. maddesine alınan bu beyit taramada atlanmış.

Acı söz: Kişimin onuruna dokunan, gönlünü inciten kırıcı söz.

Gönlümün sarayın kalbimin köşkün

Yıktı muhanetin acı sözleri (Pir Sultan Abdal)

Aklını kaybetmek: Deli gibi olmak.

Gönlünü mest etti bir şiirin dilber

Elinden âşıkları amana gelir
Kul olur bezminde husrev-ı hâver
Aklını kaybeder dermana gelir (Erzumlu Emrah)

Câm-ı neşve: Neşe kadehi, keyif kadehi.

Yârın kı her tebessümü dağ üstü bağ olur

Destinde câm-ı neşve semâvî çerâğ olur (Y. K. Beyatlı. Eski Şiirin Rüzgârıyla, 89)

Bu beyitte geçen "dağ üstü bağ olmak" deyimini sözlükte yok. Bunun sebebi, bunun deyim olabileceği düşünülmemiş ve bir yerlerde yazılmamış olmasıdır. Ancak Mehmed Çavuşoğlu, Necâtî Bey Dîvânı'nın tahlîli (İstanbul, 1971), 201'de "keyfi yerinde olmak, her muradına vasil olmak" şeklinde bu deyimı anlamlandırmıştır. Bu deyimı rahmetli hocam Prof. Dr. Ali Nihad Tarlan'ın derslerinde tekrarladığını dün gibi hatırlıyorum.

Eyüp sabrı: Çok sabırlı, en ağır ve sürekli üzüntülerden bile yakınmayanın büyük ve uzun süren sabrı. (c. 4. s. 2392. Hz. Eyyüb sabrı var: Çok sabırlı kimseler için kullanılır). Yanlış!

Sabr-ı Eyüp ile *îd-ı vîsâle*

Ahd idup ol perî didi yâ nasîb (Âşık Ömer)*Cığır*. 2. mec. İç, yürek, bağır.

Gamzen cığırım deldi, deldi cığırım gamzen

Bilmem nic'olur hâlim, hâlim nic'olur bilmem (Nâzım)

Bu beytin sahibi Nâzım değil, Nazîm'idir. Burada sözü edilen, cığırını delmek deyimidir. Bu deyim, sözlükte yok. *Cığırını delmek*: Acıklı bir durum, kişiyi dayanılmaz bir üzüntü içinde bırakmak demektir. İkinci dize bunu çok iyi açıklıyor.

Dahi: 2 "Bir daha, yeniden, tekrar" mânâsında.

Cevrın de vefâdır bana derdın de vefâdır,

Bîmâr dile bir *dahi* tûmâr gerekmez (Mihri Hatun)

Burada dahi değil, bir dahi bugünkü şekli bir daha (ikinci kez) anlamında olan deyim kullanılmış. Hemen aşağıda "bir de, ayrıca" anlamına gelen deyim olmayan bir dahi maddesi yazılmış ve örneklenmiş

Kargalar derneği: Sefiller topluluğu; maksatsız, gayesiz bir topluluk. Bir grubu aşığılamak için kullanılır.

Bir maddenin tek örneği Şeyhî'nin Harname'sinin 46. beytidir:

Kargalar dırneği kulağında

Sineğin seyri gözü yağında

Yukarıdaki anlam, beyitteki "kargalar" derneği'ni karşılamıyor. Dernek kelimesinin bir anlamı da "kalabalık"tır. Öyleyse, beyitin anlamı "kargaların

meydana getirdiği kalabalık”tır. Karga derneği, cilt 2, s.1560’da: “Aşağılık, kalleş, donek kimseler topluluğu” olarak anlamlandırılmış. Şeyhî’nin kullandığı kargalar derneği kelime grubu. Necâtî’nin aşağıya aldığımız “Boşuna gürültü çıkaran kalabalık” anlamını içeren deyimdir.

Ne denlu *karga derneği* gibi çoğ olsa hasm
Şehbâz-ı tîz-bâzdur husrevâne tîğ

Ömer Asım Aksoy, bu deyimı “Budala kişiler toplantısı” olarak karşılıyor. Örnekleriyle Türkçe sözlük, Örnekleriyle Divan şiirinde deyimler başlığını taşıyan kitapları hazırlayanların metodu, örneklere uygun anlamlar vermek olmalıdır.

Elını yumak: esk. Üzerine mesuliyet almamak, vazgeçmek, ümidini kesmek.

Deyimler, şahıs ekleriyle değil, yalın halleriyle yazılırlar. *El yumak*: Vaz geçmek, el çekmek, el etek çekmek, el etek sıkmek demektir

Vuslat eri olan kişi gerek varlıktan *el yuya*

İşbu yola giden kişi bir görelüm yarak nedür (Timurtaş, Y Emre Divanı, 1980, 24)

2. Cilt: F-K

Bilgi yanlışı

Fâriğ,

Ey gonül *fâriğ* ol bu âlemden

Bu maddenin altında “fâriğ olmak” maddesi var, oraya alınması gereken bu örnek, yanlışlıkla “fâriğ” maddesine alınmış.

Fevt etmek Yıtmek, kaçırmak, elden çıkarmak.

Kar kalmadı yüce dağda

Fırsatı fevt etme çağda

Bu deyim, *fırsatı fevt eylemek*: Fırsatı kaçırmamak, elverişli durumdan yararlanmak. Bir maddeye örnek seçilirken, o kelimenin önüne ardına dikkatle bakmak gerekir Yoksa böylesi hatalar çok olur.

Fevt-ı fırsat eyleme, fırsat yedinde var iken

(Fırsat eline geçmişken fırsatı fevt eyleme!)

Feleğin sillesini yemek

Feleğin sillesi bize turnalar

Bu dizenin deyimle ilgisi yok. Erzurumlu Emrah’tan aldığımız bu iki dize, bu deyimın örneği olmalıydı.

Çocukluktan beri *felek sillesin*

Yıye yiye Emrah üstâd olmuştur

Garîbân:

Gurbet yolunda bir eve uğrar mı garîb

Gam sofrasında şâm-ı *garîbân* edilmedik (Y. K. Beyatlı, Eski Şiirin Rûzgariyla, 49)

Önce vezni düzeltelim. “Uğrar mı”dan sonra “bir” kelimesi olacak. Kelimenin önüne bakılmadığından yine bir bilgi yanlışına düşülmüş. *şâm-ı garîbân*: Olen biri defnedildikten sonraki o geceye –garipler gecesı- denir. Bu ifade. “ş” harfindeki 4 cilde de alınmamış

Gam çekmek (yemek) Tasalanmak, kagılanmak, üzüntü durmak, üzulmek

Gam çekmek için dört, gam yemek için bir örnek alınmış.

Oldüğüme asla *gam yemem* Beyler

Zalım düşman üstümüze merd olur

İki ayrı deyim olan *gam çekmek* ile *gam yememek* (yemek) gibi sanılarak yanlışla düşülmüş *Gam yememek*. Tasa etmemek, kaygı çekmemek, üzülmemek demektir

Geçmiş ola. Ele geçen fırsat kaçırıldığı zaman söylenir

Geçmiş ola deyiminin iki anlamı var: 1. Geçmiş olsun! Hastalığının veya uğradığınız kazanın, felâketin geçmiş olmasını, bir daha böyle sıkıntılara düşmemenizi dilerim 2. O fırsat bir daha ele geçmez Deyimlerin karşılığı verilirken “dığı zaman söylenir, anlamına gelir, iyi dilek sözü” ifadelerini kullanmamak gerekir!

Geri durmak: (Birşeyi yapmaktan) kaçınmak, çekinmek; karışmamak, uzak durmak

Ölümden korkup da sen *geri durma*

Yığıdın alınına yazılan gelir (Dadaloğlu)

Geri durun komşular

Ateşimle yanarsız (Türk Mânileri)

Geri durmak ikinci örneğin karşılığıdır Birinci örneğin karşılığı ise *geri durmamak (kalmamak)* deyimidir. Bu deyimın karşılığı da, “yapmaktan kaçınmamak, yapmak”tır Sözlüğü hazırlayanların hatâsı. olumsuzluk eklerine dikkat etmemekten geliyor.

Nedim`in beyiti. *gird de gird olmak da* olmalıydı

Şöyle *gird olmuş* Firengistan birikmiş bir yere

Giriftâr`a alınan örnek, giriftâr olmak`ta olmalıydı Olma yardımcı fiilinin nesnesi, şehit ve giriftâr`dır

Kimi şehit *oldu*, kimi *gırıftâr*
Kâfırın elinden inler zâr ü zâr

Gıryân maddesine alınan son örnek, *gıryân* olmak maddesinde olmalıydı.

Gönül kırmak (*gönül yıkmak*): Aynı anlamdaki bu deyim önce bu şekliyle doğru yazıp, daha sonra *gönül yıkmak* maddesi yazılmış (s.1028)

Görmek. 1 maddesine alınan Karacoğlan'ın dizeleri,

Az mı, çok mu sînemdeki yâreler,
Gelsin gözü ile *görsün* de gitsin

Göziyle görmek maddesinde olmalıydı. Ayrıca bu maddeye örnek yazılmamış (s 1052)

Göz süzmek: Baygın ve mânâlı bakmak.

Süzme çeşmin gelmesin müjgân müjgân üstüne
Urma zahm-ı sîneme peykân peykân üstüne (Râsih)

Özel bir anlatım kalıbı olan deyimlerde herhangi bir kelime, eş anlamlı bir kelime ile yer değiştiremez ve yapım eki çıkarılamaz, ilave edilmez. Göz yerine çeşm koyarsanız, o deyim olmaktan çıkar. Bu deyim örnek gösterilen iki örnek de yanlıştır:

Guzel Tatar kızı, bâdem gözlerini süzdu

Gücün: Daradar, zoru zoruna, güçlülükle, güç hâlde, zorlayarak, zorlamayla.

Hileyle tuzağa tutulur arslan

Gücün, serçe bile tutmaz demişler (Şıkârî) (İ. H. Soykut, Türk Atalar Sözü Hazinesi, 285)

Bu beyit, "Al ile arslan tutulur, güç ile sıçan tutulmaz." (Al arslan tutar, güç sıçan tutmaz) atasözünün nazma çekilmiş şeklidir. Buradaki *gücün* kelimesi "güç kullanarak" anlamındadır

Gözleri dolmak: (*dolu dolu olmak*): Ağlayacak kadar duygulanmak, ağlayacak gibi olmak.

Son günün cengi olurken, ne şafakmış o şafak

Üsküdar, *gözleri dolmuş*, tepelerden bakarak

Saklamış durmuş, asırlarca hayâlde bunu

"Ağlayacak kadar duygulanmak, ağlayacak gibi olmak"

sevinçten ve üzüntüden olur. Bu dizelerde anlatılan sevinçten olduğuna göre, bu deyim şöyle karşılamalıydı: Sevinçten ya da üzüntüden ağlayacak kadar duygulanmak. Bu deyim için A. N. Asya'dan alınan örnekteki: *gözü dolanlar*, şeklindeki ifade, bu deyim bozulmuş biçimidir. Bilindiği gibi deyim, bir kavramı belirtmek için bulunmuş özel bir anlatım kalıbıdır. O kalıbı kırdığınız zaman, ortada deyim diye birşey kalmaz.

Gûş 1. Kulak. 2. Dinleme, kulak verme.

Bır patırdı duysa gûşum, ağzıma cânım gelur

Olur insanda zebân bir, iki gûş

Bu iki örnekte geçen gûş kelimesi kulak anlamındadır.

Gülruhsâr Gül yanaklı güzel

Gül-i ruhsâruna karşı gozümnden kanlu akar su

Gül-ı ruhsâr Güle benzeyen yanak, gül yanak demektir ve isim tamlamasıdır. Gül-ruhsâr ise vasfî terkîptir ve gül yanaklı, yanağı gül gibi olan demektir

Güzer: 1 Geçme, geçiş. 2. Yapan, ifâ eyleyen, edâ eyleyen.

Ka'be olmasa kapun ay ile gün leyl ü nehhar

Eylemezlerdi tavâf ol güzeri döne done

Necâtî'nin bu beyiti birinci anlamın örneği olarak gösterilmeliydi. Güzer'in buradaki anlamı "uğrak"tır

Hûn etmek (eylemek): 1. Kan haline getirmek.

Merdüm-i dîdeme bilmem ne fûsun etti felek

Gıryemi kıldı füzûn, eşkımi hûn etti felek (Y. Sultan Selim) (R. A. Sevengil, Eski Şırimızın ustaları, 53)

Bu beyit, Y. Sultan Selim'in değildir *Osmanlı Miellifleri* yazarının hatâsı sonucu. Yavuz Sultan Selim'e isnad edilmiştir

Hümâ 2 mec. Saadet, kutluluk

Devlet hümâsını tutayım, derken

Uçurdum kolumdan baz elden gitti (Âşık Ömer)

Kutluluk, mutluluk olacak Devlet humâsı, devlet kuşu demektir. *Devlet kışı*. İyi tâlih, şans; beklenmeyen iyi kısmet. S.643. Devlet'in bir anlamı da saadet, mutluluk demektir Hümâ'nın buradaki anlamı "kuş"tur.

()nın hürmetine veya ()nın yüzü suyu hürmetine: (...)nın hatırı için.

Afy idüp isyânımız kıl rahmeti

Ol habîbin yüzü suyu hürmeti (S. Çelebi, Mevlîd, 120.)

Bır vatansız esir etme bizi sen,

Bî-gunahlar hürmetine, yâ Rabbî! (Ş Nihal)

Yüzü suyu hürmetine (yuz suyuna) birinin: Ona duyulan saygı gereği. Bu deyim doğru şekli ve anlamı bu! Bu deyim, 4. Cilt, s.3282'ye doğruya yakın alınmış. N. F. Kısakürek'ten örnek verilmiş. Bu örnek, burada da üçüncü örnek olarak var. Her iki örnek de yanlış. Aslında böyle bir madde olmamalıydı.

Işksız Aşksız

Yunus Emre'den alınan ikinci örneği "Gönlünde Allah sevgisi olmayan" anlamı tam karşılıyor.

İcâbet:

Binlerce duâya bir *icâbet*

Göstermedi bârgâh-ı rahmet (M. Â Ersoy, Safahat, 116.)

İcâbet göstermek: icâbet etmek demektir. İcâbet etmek (göstermek) şeklinde düzeltilerek hemen altındaki maddeye alınmalıydı bu örnek.

İçim: 3. Bir defada veya bir yudumda içilen miktar, bir içimlik.

Bir hastaya vardun ise bir *içim* su verdün ise
Yarım anda karşı gele Hak şarâbın içmiş gibi
(F, K. Timurtaş, Yunus Emre Divanı)

Bir içim su: 2. Bir yudum su, bir damla su anlamı verilerek (s 344) bu örnek alınmış. Deyim olan bir içim su'nun ikinci anlamı olarak böyle bir madde yapılması yanlıştır.

İltihâk:

Üç yaya adam bana iltihâk etti (Babürnâme)

İltihak etmek maddesinde yazılmalıydı!

İmdât çağırmaq: Yardım istemek

İstersen dünyayı çağır *imdâda*

Sen varsın dünyada, bir de ben varım (N. F Kısakürek, Çile, 80)

İmdâda çağırmaq: Birinden yardım istemek

Orhan Seyfi Orhon'un vedâ şiirinden bu dört dize alınmalıydı.

Yolunu kaybeden yolcunun dağda,

Birini çağırmaq için *imdâda*

Yaktığı ateşi yakmayacaktın

Hani ey gözyaşım akmayacaktın

Kafa 3

Kafalı çocuk

Kafalı maddesine alınmalıydı.

Kâr etmek: 3. İşlemek, kötü tesir yapmak.

Ayrılık acısı *kâr etti câna*

Şikâyet edeyim Ganî Sübhân'a (Ş. Elçin, Gevherî, 44)

Âşık Veysel ve Karacaoğlan'dan alınan örneklerde de *câna kâr etmek* geçiyor *Canına işlemek (kâr etmek)*· İçine işlemek. bir durumun acısını derinden duymak. Deyimleri iyi bilmemekten doğan bir yanlış daha!

Kara 5 Gamlı, kederli, üzüntü verici, kötü, fenâ, uğursuz, sıkıntılı.

Gonlumu Maraşlı'nın yaktı *kara* haberi (F N Çamlıbel, Han Duvarları, 8)

“Çok uzucu haber, felâket haberi” anlamına gelen *kara haber* deyimini, *kara haber* maddesinde olmalıydı

2) *Atlanan, alınmayan maddeler*

Guvu Gurultu, şenlik

Bakma dünya sevusine aldanma halk *gıvusine*

Donup dîdâr arzusuna ol Hakk'a yüz tutmak·gerek (F K Timurtaş, Yunus Emre Dîvanı, 94)

“Hakk'a yüz tutmak” maddesine örnek alınan bu beyitte (s. 1107) “güvu” kelimesi “gövü” şeklinde yanlış okunmuş Ayrıca “yüz tutmak” deyimini, önüne veya ardına gelen kelimelerle birlikte kullanılmaz Yunus. yüz tutmak deyimini altı yerde kullanılıyor Allah'ına (141 12), Hakk'a (113 7), Hazret'e (146 4, 285 1), dergâhına (209 8, 285 1) Yukarıda yazdığım sayılar, Timurtaş hocamızın Yunus Emre Dîvanı (Ankara 1980) kitabındaki şüirlerin numaraları ve beyit sayılarıdır

Ham hum şaralop dalavere veya el çabukluğu ile yapılan, kimsenin akıl erdiremediği iş

Ham teklif Kabul edilemeyecek öneri

Hanım hanımcık Evine, çocuklarına, işine gereği gibi bakan, hoppalığı bulunmayan kadın

İki sene *hanım hanımcık* oturduktan sonra bugün bir parça afacanlık etmek benim hakkımdı. (R N Güntekin, Çalığışu, 270)

Bu örnek (s 1146) hanımcık maddesine örnek gösterilmiş !

Hançere düşmek· Kendisini hançerin üstüne atarak intihar etmek.

Su ârızunda hat göricek düşdi hançere

İtdi kıyâs anı gören aks-ı berg-ı bîd (M Çavuşoğlu, Hayâli Dîvânı, 104)

Harca sürmek Telef etmek, helâk etmek, öldürmek

Hatırımı ele almak. Gönünü ele almak, iltifat etmek, ilgilenmek

(Ornekleriyle Türk Halk Şiirinde Deyimler kitabımızda bu iki deyim örneği vardır)

heykel 4 Muska

Sezâdır sâid-i sîmînin etsem *heykel-i* gerden
 Bana pür haşm ü kîn olmak adûlar hep senünçündür (Karahan, Nabi, 40.)
Işık tutmak: 2. Düşünceleriyle önderlik etmek, yol göstermek.

Kara sevdalı: Umutsuz ve güçlü bir aşka tutulmuş, melânkolik.

Mehlika Sultan`a aşık yedi genç

Gece şehrin kapısından çıktı

Mehlika Sultan`a aşık yedi genç

Kara sevdalı birer aşıkta (Y. K. Beyatlı, Kendi Gök Kubbemiz, 115)

Bu örnek, *kara sevda* (*çekmek*) maddesine yanlışlıkla yazılmış!

Kıyâm etmek: 1. Kalkmak, ayağa kalkmak, ayakta durmak. 2. Başkaldırmak, ayaklanmak, isyan etmek.

Gaddar olursa devlet, o millet eder kıyâm

Mağdur olursa millet, o devlet bulur hitâm (A.H. Tarhan)

Bu örnek de kıyâm 2. maddesine yanlışlıkla yazılmış !.

Cilt 3, L-R

3) *Bilgi yanlış*:

Artarak gönlümün aydınlığı her sâniyede,

Bir mehâbetli sabâh oldu Süleymâniye`de (Rıza Tevfik)

R. A. Sevengil, Eski şiirimizin ustaları, 302`den alınan bu beyit Yahya Kemâl`indir.

Herc ü merc s.1945

Herc ü merc ettiğin edvâra da yetmez o kîtâb

Herc ü merc`e örnek olarak gösterilen bu dizede sözü edilen *herc ü merc etmek*`tir

Sadâlar eyler iken her makamdan bülbül

Makam-ı gülşeni *kıldı* gurâblar *me`vâ*

Yahyâ Bey`in bu beyiti *mevâ* maddesine örnek gösterilmiş. *Mevâ kılmak* maddesine örnek alınmamış. Bu beyit *mevâ kılmak`a* örnek olarak yazılmıydı s 1962.

Biz bülbül-i muhrik dem-i gülzâr-ı firâkız

Âteş kesilir geçse sabâ gülşenimizden (Yavuz Sultan Selim, 2014)

Âteş kesilmek (s.174) maddesine de alınıp Yavuz`a nisbet edilen bu beyit, Necmettin Halil Onan`ın *İzahlı Divan Şiiri Antolojisi* (Ankara:1941), 235`te “Bu beyitin sahibi, bazılarınca Yavuz Selim; bazılarınca da İkinci Selim`dir. İkinci Selim`in olması daha ziyade ihtimal dahilindedir” denilmektedir Yahya Kemal. *Eski Şiirin Rüzgârıyla* (İstanbul: 1962) adlı eserinde “Tazmîn” başlığı altında bu

beyiti tazmîn ederken *güzlâr-ı firâkız* tamlamasını *şekvâ-yı firâkız* şeklinde kaydeder

Taranan kitaplar arasında gösterilen *Eski Şiirin Rüzgârıyla*'de bulunan (s. 61) bu beyit, buradan alınsaydı doğru yazılmış olurdu. Aynı eserin "Selîm-i Sâni'ye Gazel sene 982" şiirinin beyitinde (s.92):

Bir beyti bir de câmi-i ma'mûru var Kemâl
Yağsun türâb-ı kabrine gufrân-ı müşk-bû

"Bir beyti"nin "muhrik-dem"e örnek gösterilen beyit olduğuna işaret edilmektedir.

Müheyâ olmak maddesine örnek gösterilen beyit Nef'i'nin değil, Bâkî'nindir.

"Hiç olmayacak yerden çıkar sağlamaya çalışan çok cimri biridir" anlamına gelen *ölmüş eşek arıyor ki nalının söksün* atasözü, (s.227) ve (s.2215)'te anlamdaki çok cimri biridir ifadesine yer vermediği gibi, "ki" de atasözünden çıkarılmış.

Ney-i bezm-i gamem ey mah ne bulsan ye le ver
Oda yanmış kuru cismimde hevedan gayrı

Hangi kitaptan alındığı belirtilmeyen Fuzûlî'nin bu meşhur beyitindeki *mâh* kelimesi *âh* olacaktır (s.2146).

Bir karınca devenin,
Tepmiş *oyluğun* ezmiş.
Bir budunu götürmüş
Dönüp ister kaçmaya (s.2194)

Oyluk maddesine alınan ve alındığı yer belirtilmeyen Kaygusuz Abdal'ın bu dördlüğü, Prof. Dr. Şükrü Elçin'in *Halk Edebiyatına Giriş* (Ankara: 1981), 42 ve Abdülbâki Gölpinarlı, *Türk Dili: Türk Halk Edebiyatı Özel Sayısı*, sayı 207 (Aralık 1968): 404'te şöyledir:

Bir sinek bir devenin çekmiş budunu koparmış
Salınuban seğirdir bir yâr ister koçmağa

Doç. Dr. Abdurrahman Güzel, *Kaygusuz Abdal* (Ankara: 1981), 176'da bu şahtiye'nin bulunduğu yerleri gösteriyor: P. N. Boratav-H. V. Fıratlı, *İzahlı Halk Edebiyatı Antolojisi*, 45-6; V. M. Kocatürk, *Tekke Şiiri Antolojisi*, 145-46. Bunlardan Kocatürk'ün kitabına baktık, üç dize sözlükteki şekliyle, dördüncü dize ise şöyle: Biryân edip yemeğe. Bu şahtiye dördülikle değil, beyitlerle yazılmış olmalı. Dördülikle yazılan şekli cönklerde, beyitlerle yazılan Şükrü Elçin'in alındığı yeri gösterdiği (mıglete) eserindedir.

B. Atlanan, alınmayan maddeler:

Peymân: Yemin, ant, sözleşme.

Kâm almak için sabâh-ı mahşerde bile
Rından ile peymâneye *peymân* verdik (Y K Beyatlı, Rubâiler, 21)

Ant, yemin kelimelerinin eşanlamlısı olan peyman kelimesinin Yahya Kemâl, vezin ıcabı ant vermek, yemin vermek yerine peymân vermek şeklinde kullanmıştır. Bu örnek, sözlüğe alınmamış *peymân vermek* maddesine alınmalıydı. *Peymân vermek* Ant vermek, yemin vermek anlamına gelen deyimnin bozulmuş şeklidir. Anlamı da *Allahı seversen, çocuklarının başı için* gibi bir kimseyi bir şey yapmaya veya yapmamaya zorlamak demektir.

Helvacı dukkânında piyazın işi yoktur (Nâbi, 2313)

Prof. Dr. Alı Nihad Tarlan, "Dıvan Edebiyatında Sanat Telâkkısı," *Osmanlı Dıvan Şiiri Üzerine Metinler*, Haz. Mehmet Kalpaklı (İstanbul: 1999), 108'de:

"Duşmez leb-i şîrînine yârim sühân-ı telh
Helvâcı dukkânında piyazın yeri yoktur

Beytî ile Sâbit gülünç mevkie düşmüştür" demektedir. Böylece dizinin vezni düzeldiği gibi, gerçek sahibi de ortaya çıkıyor.

Ne var? Ne çıkar, ne lâzım gelir?

Par par Parıl parıl

Rıyazet çekmek: Dünya lezzetinden ve rahatından sakınmak, perhizle kanaatkâr yaşamak.

Nakîse Eksiklik, kusur, kabahat, ayıp.

Nakîsedir sana şeb-gerdelik desem Nâbî

Aceb bu sözden o mâh-ı tamam alınmaz mı (A. Karahan, Nâbi, 57)

Perverde etmek (eylemek):

Bu madde alt alta iki defa yazılmış.

Perverde olmak Terbiye edilmek, yetiştirilmek, beslenmek.

Rakîb sâye-ı lutfunda oldu perverde

Anınçun ey gül-i ter böyle hâm kalmışdır (A. Karahan, Nâbi, 44)

Peyvend eylemek: Ulaştırmak, yetiştirmek.

Rûzgâr *eylesin* eflâke gubârın *peyvend* (A. Karahan, Nâbi, 55)

Musteârî: Ödünç olarak alınmış olan.

Hayâlî câme-i zer-beft u atlasdan olup fârîğ

Lîbâs-ı *musteârîden* geçüp belki bedenden geç (M. Çavuşoğlu, Hayâlî Bey Divânı, 102)

Cilt 4, S-Z

B) Bilgi yanlışı.

Zâhidâ *sâgarı* çekmek eğer oldu ise günâh
Sen sevap içre bulun biz bu günâhı çekelim (Hayâlî, 2404)

Alındığı yer belirtilmeyen Hayâlî'nin bu beytinde birinci dizinin vezni bozuk. Oldu ise, "olduysa" olmalı.

Bizimle *saltanat* lâfin edermiş ol Karamânî
Hudâ ruhsat verirse ger kara yere koram anı (Avnî (Fâtih Sultan Mehmed), 2430)

"Yere koram" "yire karam" şeklinde yazılmalıydı. *Ssatı*: Satış, satma

Hâlikı bulan kişi halktan bıküllü kesilir
Muamelesi dost iledir *satı* pazarı nıder

Önce imlâ yanlışlarını düzeltelim *Hâlikı, Hâlikı, satı, satu* olacak. Madde *satı* değil, *satu bâzâr* olmalıydı. *Satu bâzâr* Alışveriş, satış, pazar. Yunus Emre'de de geçen *satu bâzâr*'ı, Prof. Dr. Faruk Timurtaş'ın hazırladığı *Yunus Emre Divânı* (Ankara 1980), 29'dan aldık:

Gel indi gel kanâata usan dutma tiz bin ata
Olmaya kim ecel yete fâsid ola *satu bazar*

Satmak: 7 (Birşey veya kimse) Değerini olduğundan çok göstermek, abartmak.

Bır güzel bilirim bir daha bilmem
Onda gor cilve nedir eda nedir
Öyle *satar* kendini dirhem dirhem
Ondan bu gönül deli divanedir (C. S. Tarancı, *Seçmeler*)

Satmak fiilinin böyle bir anlamı yok. *Satmak* fiili burada kendini *dirhem dirhem satmak* deyimini meydana getiren bir isimdir. 2. ciltte s.1628'de *kendini dirhem dirhem satmak* maddesine aynı dördlük örnek alınıp, *çok nazlanmak, ağırdan almak* anlamı veriliyor. Doğrusu da bu Hiçbir şekilde bir deyimden bir kelime alınıp ona anlam verilemez.

Salmak: 4. Kökleşmek, yayılmak, sürmek; açmak, çıkarmak.

Dal budak *saldı*, köklendi

Aynı yanlış bur örnekte de tekrarlanıyor. 1. ciltte s. 576'da 2. *Bır çok koldan genişleyip yayılmak, yaygınlaşmak* anlamı verilen *dal budak salmak* deyimine, *salmak* fiili alınarak anlam vermek, böyle bir yanlışla sebep oluyor. Bu örneğin altındaki A. H. Tanpınar'dan alınan cümlede de aynı hatâyâ düşülmüyor.

Şâr: Şehir, kasaba, belde.

Kaygusuz Abdal'ın olarak gösterilen ve 4 beyit olarak alınan örnek Yunus Emre'nindir. Bir dize ikiye bölünmüş, beyit yapılmış. Prof. Dr. Faruk Timurtaş'ın hazırladığı *Yunus Emre Divanı* (Ankara: 1980), 46'dan doğru şeklini aşağıya alıyoruz

Bu dünyânın meseli bir ulu şara benzer
Vefî bizüm ömrümüz bir tız bazara benzer
3 Bu şarun evvel dadı şehd ü şekerden şîrîn
Âhir acısını gör zehr- mâra benzer
Şikâr: 2. Avlanan hayvan, av.

Kelebek ok yay almış, ava *şikâra* çıkmış (K. Abdal)

Kaygusuz Abdal'ın bu dizesi *şikârın* örneği değil. *Şikâra çıkmak* maddesi de sözlükte yok. *Şikâra çıkmak*: Ava çıkmak, avlanmak.

Tatlı dil: Gönül kırıcı olmayan söz .

İsimden isim yapma eki olan (-lı, -li, -lu, -lü) bir nesnede bir nesnenin bulunduğunu, bir nesnenin bir nesneye sahip olduğunu veya bir nesnenin bir nesneye bağlı bulunduğunu gösterir. Bu deyimdeki *tatlı* kelimesi de *gönül kırıcı olmayan değil*, gönül alıcı, okşayıcı olmalıdır. Buna göre bu deyimın karşılığı: Gönül alıcı, okşayıcı söz'dür

Teşbihte hata olmaz. Kabaca bir benzetme yapılırken, bundan alınılmaması için söylenen söz.

Önceleri *teşbihte hata olmaz!* Şeklinde olan bu söz, bir uyarma ve hatırlatmayı içeriyordu: *Teşbihte hata yapılmaz, hatalı teşbih yapma!* Teşbihe ait bir kuralı ihtar eden söyleniş tarzı bugün unutulmuş gibidir. Şimdilerde bu sözü, sözlüğün karşıladığı anlamda kullanıyoruz.

Topuk çalmak: Yürürken topukları birbirine çarptırmak.

Türkçe Sözlük ve Ömer Asım Aksoy'un *Deyimler Sözlüğü* kitaplarında da bu deyme aşağı yukarı aynı anlam veriliyor. İlk bakışta bu anlam doğru gibi görünse de aslında yanlıştır. Yürürken topukların çıkıntılı olan kemikleri birbirine çarpmak fiziksel bir olgu. Deyimin anlatmak istediği ise ruhsal bir durum. *Örnekleriyle Divan Şurinde Deyimler* (Ankara: 1999, 234) kitabımızda ancak Nedîm'de ve Haşmet'te rastladığımız bu deymi iki beyitin muhtevasına bakarak *topuk çalmak*: Meşakkat çekmek, sıkıntı içinde olmak şeklinde karşıladık.

Ortalığı toz pembe görmek: Aşırı iyimser olmak. herşeyin daima iyi tarafını düşünmek

Çok var böyle toz pembe gormemiştüm dünyayı
Yeniden kavak yelleri esiyor başımda (S. Tarancı, *Düşten Güzel*, 10)
Boyle bir deyim yok. Ama şöyle bir deyim var:

Tozpembe gormek (dünyayı): Uzucü durumları iyimserlikle karşılamak, herşeye o gözle bakmak. Metnc dikkatle bakılışaydı tozpembe ayrı yazılmaz ve dünyayı kelimeleri görölürdü

Tûl: 4 Çokluk, fazlalık, kesret.

Dost sevgüsün gönulde canıla berkitmeyen

Tûl-ı emel defterin dürmeyen âşık mıdır

F K Tımurtaş. *Yunus Emre Divanı*. 56

Tûl'un böyle bir anlamı yok. *Tûl* kendinden sonra gelen *emel* kelimesiyle bir tamlama yapıp *tûl-ı emel* kavramını oluşturuyor Yunus'un bu beyiti, hemen altındaki *tûl-ı emel* maddesinde yer almalıydı.

Uç vermek 2 mec Çok üzülmek, ıstırap çekmek.

Deli gönül sılasını arzular

Uç verdi yaralar ciğer sızılar

Bu örnek, *yüreği, ciğeri sızlamak* maddesine alınıp *çok acımak, çok üzülmek, acı, ıstırap çekmek* anlamı veriliyor (s.2546). Ciğeri sızlamak'ın anlamı, uç vermek'e yanlışlıkla veriliyor. *Uç vermek*'in 1 Anlamı (yara) baş vermek, olgunlaşmak'tır. Bu örneğin yeri orasıdır Ayrıca uç vermek s. 3070'de tekrar yazılıp *yara büyümek, olgunlaşmak* şeklinde yanlış anlamlandırılmış

Üst üste alt alta 2 Karmakarışık

Üst üste alt altalar

Bende gökler ve yollar (N F Kısakurek. *Çıle*, 264)

Alt alta üst üste: 1. Altı üstüne gelmiş, karmakarışık (c.1. 109). Aynı örnek alınmış ve bu anlam verilmiş. *Üst üste*: 1. Bir birinin üstünde; birbirine karışmış halde. Bu maddeye de aynı örnek verilmiş. Şimdi, bu üç seçenekten hangisi bu beyitin doğru cevabı? *Alt alta üst üste* 2 *İtişir kakışır vaziyette* anlamı deyimdir. Şair, bu deymi kullanmamış Öyleyse bu deyim (c.1, 109) 1. anlamını da kastetmemiştir, çünkü bu deyim başka bir anlamı yok. *Üst üste* 1. ise bu örneğin sadece bir parçasını karşılıyor. *Alt alta* kısmı ise açıkta kalıyor. Sözlükte *alt alta* maddesi nedense yok! Biz yine de *birşey ancak sonradan yararsa yarar işe* diyerek *alt alta*'nın anlamını yazalım: Bir birinin altında olarak. Bu örneğe iki madde yazılıydı: 1. Alt alta, 2. Üst üste.

Ben kastederim saklamağa aşkı. lâkın

Gönülüm dolarak ah u figan eylemek ister (Necâfî. 3087) (V M. Kocatürk, *Divan Şurî*, 10)

Dolarak kelimesinin burada yeri yok. Çırpınmak, oynayıp sıçramak anlamına gelen talabulmak fiilinin geniş zamanlı şekli olan *talabur* kelimesi yanlış okunmuş

Benim adım dertli dolap
Suyum akar *yalap yalap*
Boyle emreylemiş Çalap
Derdim vardır inilerim (*Yunus Emre*, 3115)

Her örneğin altında kitabı hazırlayanın yazarını ve sayfa numarasını verilirken, bu örneğin altında bunların hiçbirisi yok. Yunus Emre'nin dörtlükle yazılmış bir tane bile şiiri yok. Bu dörtlük aslında bir beyit olacak. Âşık Yunus'a ait olan bu beyitin dördüncü dizesi *anun için inilerim* şeklindedir. (Faruk Timurtaş, *Yunus Emre Dıvanı*, Ankara, 1980, s.242)

Yalvar yakar olmak Çok yalvarmak, ısrarla yalvarmak
Ne oğluna güven ne de kızına
Doğru soylene kulak vermez sözüne
Yalvar yakar getiremem izine
İçimde bir ateş kor belli değil (Ü Y. Oğuzcan, *Âşık Veysel*, 46)

Çok yalvarıp yakarmak anlamına gelen *yalvar yakar olmak* deyimine örnek gösterilen dortluk, bu deyimden örneği olamaz, çünkü *Olmak* fiili yok. Üçüncü dizedeki *yalvar yakar* şekli, bu deyimden hatıra getiriyorsa da *Yalvarıp yakarır getiremem izine* ifadesini de hatıra getiriyor Bundan dolayı, bu örneğin yeri *yalvarıp yakarmak* olmalıydı.

Şeriat göge çekildi, zulümle iller yıkıldı,
Yüz suyu yere doküldü, kıymetten işaret var

Yüz suyu dökmek maddesine örnek alınan bu beyitin altında yalnızca Yunus Emre kaydı var. Bu beyitin içinde bulunan şiir hiçbir *Yunus Emre Dıvanı*'nda yok Taş baskısı *Dıvan-ı Âşık Yunus Emre* adlı kitabın 23. sayfasında var. Yunus Emre'ye ait olmayan bu beyitte iki yanlış var. 1 Yüz suyu dökülmek. Madde olarak alınan yüz suyu dökmek bir deyimdir Pasıfık ve meçhul eki -i- geçişli fiil olan dokmek'i, geçişsiz fiil dökülmek yapar Oysa bu, deyimden deyim olmaktan çıkarır 2 Kıymetten değil, kıyâmetten!

Yoksun bu gece yine *zehroldu* hayâtım
Hasretle yanıp inleyecek kalb-ı harâbım (Şarkı, 3308)
Birinci dizedeki vezın ve kafiye bozukluğu şöyle düzeltilir:
Yoksun bu gece *ah* yine *zehroldu* şarâbım

Zor atmak Bir yerden sıkıntı ve aceleyle ayrılıp başka bir yere sığınmak.

Bir efkâr basıyor beni ansızın
Kendimi zor atıyorum sokaklara (Y B Bakiler, *Duvak*, 7)

Örnekleleriyle Cumhuriyet Dönemi Şiirinde Deyimler adlı çalışmamıza da aldığımız bu dizelerdeki deyim, *kendini atmak (bır yere)*. Hemencecik gitmek anlamındır *Kendini atmak* maddesine c 2. 1627'ye örnek olarak alınmalıydı

Zor bela Zorlukla, güçlükle

Guç hal ile, güç bela, zoru zoruna deyimleriyle aynı anlamda olan *zor bela* deyimini de iki kelimedir

Atlanan, alınmayan maddeler

Sakalina gülmek (Bırının): Ciddi gibi görünen sözlerle alay etmek. Örnekler için bk (M Alı Tanyeri, *Örnekleleriyle Divan Şiirinde Deyimler*, 217).

Seyir 9. Düş, rüya

Şukrüm vardır Mevlâm sana

Seyrimde verildi bana

Hayra yora düşüm benim (Oksuz Âşık: S. Nüzhet, *Halk Edebiyatı Antolojisi*, 14 (c 2, 1201!))

Sele (seyle) vermek: Boş yere harcamak, telef etmek

Omür sermâyesini yele verme

Bidaatını kamu *seyle verme* (1001 Temel Eser, *Eşrefoğlu Divanı*, 223)

Sökün etmek: Birçok kişi ya da birbiri ardından gelmek.

Bu deyim in sadece (Birçok kişi) ile ilgili üç örneği sözlüğe alınmış, deyim in sozunu ettiği (ya da şey) ise alınmamış Buna örneği Karacaoğlan'dan verelim:

Ak kuđular *sökün etti* yurdundan

Koç yiđitler yatamıyor *derdinden*

Suya sayılmamak: Önemsenmemek, deđer verilmemek.

Bu Yunus'un yanar içi kamudan gön lidür kiçi

Suya sayılmamak suçı hep erenun himmetidür (F. Timurtaş, *Yunus Emre Dîvânı*, 1980, 21)

Suret uğrusu. İki yüzlü. mürâi, rıyakâr.

Gamzenden öğrendi sun`-ı sûret-ı cân-bahşını

Yoksa *suret uğrusu* bilmezdi gammâzlık nedür (Âşık Ömer)

Şunun şurasında..: Kısa bir zaman kalan geleceğe ulaşmağa...

Ne kaldı *şunun şurasında*.

Ya on sene yaşarım, ya yirmi,

Mezara kadar taşımak sevgimi,

Bir teselli olacak. (Behçet Necatigil)

Bu deyim i *Türkçe Sozluk* de atlamış!

Şıyuu vukuundan beter. Oluşundan çok. duyulup öğrenilmesi kötü olan durum Bu deyimini de *Türkçe Sözlük* atmamış!

Tabakhaneye bok mu götürüyorsun?!: İşin bu kadar acele ve önemli mi? (Alay) Bu deyimini de *Türkçe Sözlük* atmamış!

Tabanı (ayağı) yanmış ıt gibi dolaşmak: Bir yerde duramayıp sürekli olarak gezmek. Bu deyimini de *Türkçe Sözlük* atmamış!

Tıka basa doldurmak Doldururken çok bastırıp sıkıştırmak.

Tiğ içürmek: Bir kılıç darbesiyle başı yere düşürmek.

Tiğün içürdî düşmana zahm-ı zebânları

Bahs etmez oldu kimse kesildi lisânları (Bâkî)

Tiğ maddesine (s. 2888) alınan bu beyitin bir deyim olduğunu biz yazmadan önce kimseler bilmiyordu.

Yol eri: 2. Yolcu.

Gâfil olma *yol eri* yolda gerek Yahyâ

Işık yolında ölüm âşıkâ vuslat yoludur (Yahyâ Bey)

Yola inmek. Yol kesmek: ıssız yollarda soygunculuk yapmak.

Harami olmuş da *yola* inmişsin

Oldürmüş âşığı kana girmişsin (Karacaoğlan)

Yüzüne karşı (söylemek): Karşısında ve kendisinden çekinmeden (söylemek)

Doğrusun *söyleyim yüzüne karşı*

Sevdiğim dediğim gibi değilsin

Benden gayrı hezar oynaşı

Gönlümü verdiğim gibi değilsin (Gevherî)

Yüzüne kır getirmek: Mahcup etmek, utanacak duruma düşürmek, yüzünü kara etmek.

Şah ile kıldığın ol ahdi meğer beklemedin

Getürüp sen şah katında *yüzüne* key ulu *kır* (1001 Temel Eser, *Eşrefoğlu Divânı*, 194)

Dalgalınlıktan olacak, iki maddenin örneklerinin şairleri yazılmamış: *kamaş* (s. 1511) 1001 Temel, *Eşrefoğlu Divânı*, 173. *Şecâat* (s. 2669) Râgıb Paşa.

Sonuç:

Dört yüze yakın eser taranarak hazırlandığı iddia edilen bu sözlüğün *Bibliyografya* başlığı altında yazılan eserlerin sayısı yüz altmış beştir. Daha ilk cümleden başlayan bu tutarsızlık, göstermeye çalıştığımız ilk ciddiyetsizliğin ilk habercisidir. 17 Yazma Komisyonu Üyesinin hangi eserleri taradığını 4 İnceleme Komisyonu Üyelerinin bilmesi ve bir yere yazması gerekirken, aceleye getirilip gelişigüzel bir liste hazırlanmış, kitaba göstermelik olarak konulmuş. Bilimsel bir çalışmada yakın, yaklaşık gibi ifadeler yer yoktur. Bu ya dörtyüzdür, ya da üç yüz bilmem kaçtır.

Taranan eserlerin bu kadar çok olmasının nedenlerinden biri, bazan bir eserin üç farklı yazar tarafından hazırlanmış olmasındandır. *Yunus Emre Divanı*'nın baskılarının mevcut en iyisi Prof. Dr. Faruk Kadri Timurtaş'ın hazırladığıdır. 1972 baskısı olan divanda 192 ilâhî var. Aynı yazarın 1980 baskısı olan divanda 326 ilâhî vardır. Ne hikmetse eksikliği seçilmiş ve sözde taranmış. Bununla yetinmeyerek Dr. Mustafa Tatçı'nın (1990) hazırladığı *Yunus Emre Divanı* ile Sevgi Gökdemir'in *Güldeste* adlı Yunus'tan seçtiği ilâhîler örnek olarak alınmış. *Nice* maddesinde (c. 3, s. 2119) Yunus'tan dört örnek var: Biri F. K. Timurtaş'tan, biri M. Tatçı'dan, ikisi S. Gökdemir'den seçilmiş. S. Gökdemir'den iki örnek de –ondan alınan diğer örneklerde olduğu gibi– dörtlüklerle yazılmış. Bu örneklerin birincisi, F. K. Timurtaş'ın kitabında 66. İlâhînin 5. beyiti, ikincisi ise 187. İlâhînin 1. beyitidir. Daha bitmedi. . Nâle maddesindeki örnek de dörtlük şeklinde, F. K. Timurtaş'ın kitabındaki 162. İlâhînin 7. beyiti; *nâm* maddesindeki de dörtlük şeklinde, aynı yazarın 73. İlâhînin 8. beyiti, *nûr olmak* da dörtlük şeklinde, 131. İlâhînin 2. beyiti. Hâsılı, S. Gökdemir, Yunus'un bütün şiirlerini dörtlüklerle yazdığını sanmış ve yanlış. Sözlüğün *Bibliyografya* bölümünde s. XIII'de (Golpınarlı, Abdülbaki, *Yunus Emre*, İstanbul, 1961) taranan eserler arasında gösterilen –doğru künyesi, *Yunus Emre ve Tasavvuf*– bu eser, listede göstermelik olarak kalmış. Neden mi? Bu eserin 139. sayfasında Golpınarlı'nın "Yunus'un aruzla olsun, heceyle olsun bütün şiirleri musammat tarzındadır ve onda beyit, esastır. Dörtlükle yazılmış tek bir şiiri bile yoktur. Zaten zamanındaki şâirlerde de dörtlük yok" diye uyarmasına rağmen, ona kulak verilmemiş, yanlış yapmakta ısrar edilmiştir. Necatigil, boşuna dememiş:

"Kim şaşı bildiğinden!".

Aziz kardeşim, dostum merhum Prof. Dr. Mehmed –sözlükte Mehmet-Çavuşoğlu'nun *Hayâlî Bey*, Ankara, 1987 (s. 175) kitabından üç madde alınmıştır. Yerleri ve maddeler s.2. â: s.133 –ârâ: s.182 *âvâre olmak*.

Sözlükte bir kelimenin yapmış olduğu deyim ya da kelime grubu, o kelimenin başlığı altında üçgen işaretinden sonra yazılıp, ait olduğu kelimeye –garip ama– gönderme yapılıyor. Bu göndermeler sırasında deyim ya da kelime grubu farklı şekilde anlamlandırılıyor. *Açmak* başlığı altında Δ *çığır açmak*. Yeni bir yol ve tarz bulmak (s. 21) *Çığır* başlığı altında ise Δ *çığır açmak*: Yeni bir

ve tarz bulmak (s. 21) *Çığır* başlığı altında ise Δ *çığır açmak*. Yeni bir tarz, üslûp bulmak, yeni ve başkalarından farklı bir yol tutturmak (s. 523). *Açmak* başlığı altında Δ *ağzını bıçak açmamak*: kederden, üzüntüden konuşamaz halde olmak (s. 21). *Ağız* başlığı altında *ağzını bıçak açmamak*: Üzüntüden konuşacak hâlde olmamak (s. 47). *Bıçak* başlığı altında Δ *ağzını bıçak açmamak*: Pek üzgün ve kederli olmak (s. 319).

Bu deyimın tam karşılığının hangisi olduğunu yazma komisyonu üyelerinden sorup öğrenebilirsiniz. Pekı İnceleme Komisyonu Üyeleri, ne işe yarar diyorsanız, bu sorunun muhatabı ben değil, onlardır, onlara sorunuz. Yine de bir kez size kopya vereyim. Bu deyimın tam karşılığı (s. 47) dekidir. Sözlükten yararlanacak olanlara tavsiyem, bir deyim ya da kelime grubunun gönderme yapılabilecek kelimelerine mutlaka bakınız!

Gelişigüzel, alelacele hazırlanan bu sözlüğün sorumluları, *İnceleme Komisyonu Üyeleri*dir. Işı ehline teslim etmedikçe böyle eserlerle her zaman karşılaşacağız ve Necatıgıl dememiş miydi diyeceğiz. “*Her şey yarım yarım.*”